



RŪTA MARIJA VABALAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

VYDŪNO IDĖJŲ SANTYKIAI SU FRIEDRICHU NIETZSCHE'S FILOSOFIJA

The Relationship of Vydūnas' Ideas
to Friedrich Nietzsche's Philosophy

SUMMARY

This article continues the historical study of Lithuanian reception of Friedrich Nietzsche that began in Independent Lithuania. The center of my inquiry is the relationship of Nietzsche's philosophy to Vydūnas' ideas, which are *prima facie* ideologically opposite to Nietzsche's. The first chapter analyzes the relevant works of Vydūnas in chronological order; the second one provides a more general comparison of his and Nietzsche's thoughts. Finally, we conclude that in the most general sense, the similarities of their philosophies are based on Vydūnas' disposition to the affirmation of the life and of the meaningfulness of all creative powers. Such a disposition always results in a positive assessment of activity, strength, and determination to overcome obstacles and even to rise above one's human condition.

SANTRAUKA

Straipsnis yra Friedricho Nietzsche's filosofijos recepcijos istorijos analizės, pradėtos Lietuvos mąstytojų pirmųjų pažinčių su šio filosofo idėjomis nepriklausomybės laikotarpiu tyrinėjimais, tęsinys. Straipsnyje gvildenami Vydūno idėjų santykiai su joms *prima facie* idėjiškai priešinga Nietzsche's filosofija. Pirmame skyriuje analizuojami relevantiški Vydūno kūriniai chronologine tvarka, antrame – pateikiamas bendresnis jo ir Nietzsche's minčių palyginimas. Prieinama išvados, kad apskritai jų filosofijų panašumai remiasi vyduoniškosiomis būtino gyvenimo teigimo ir visų kūrybinių galių prasmingumo nuostatomis, kurios sąlygoja visada teigiamą aktyvumo, stiprybės, ryžto įveikti kliūtis ir net iškilti virš savo žmogiškai ribotų galimybių įvertinimą.

RAKTAŽODŽIAI: gyvenimas, monizmas, galia, kūryba, žmonijos pokyčiai.

KEY WORDS: life, monism, power, creation, changes in humanity.

IVADAS

Pastarąjį dešimtmetį tyrinėtojai išplečia lyginamųjų Vydūno idėjų studijų kontekstus, klausia apie galimas protestantiškos tradicijos (Kiauka 2016, Kiauka 2017) ir vokiečių filosofijos (Stančienė 2019, Vabalaitė 2018) įtakas jo kūrybai, išvelgia netikėtas jos paraleles su iš pažiūros visai skirtingomis filosofijos teorijomis (Aleksandravičius 2018, Stančienė 2018). Taip pat ir reprezentatyviausioje monografijoje apie Vydūno kūrybą porą kartų atkreipiamas dėmesys į jo teorinių minčių bei ekspresionistinių dramų sąsają su Friedricho Nietzsche's

idėjomis (Bagdonavičius, Martišiūtė-Liartienė 2017: 371, 490, 495, 654). Šiame straipsnyje siekiama pratęsti lyginamuosius Vydūno kūrybos tyrinėjimus keliant klausimą apie jos santykius su jai *prima facie* idėjiškai priešinga Nietzsche's filosofija. Be to, šiuo straipsniu siekiama papildyti jau publikuotus Nietzsche's idėjų recepcijos Lietuvoje tyrinėjimus (Vabalaitė 2013; 2015), tad pirmiausia analizuojami relevantiški Vydūno kūriniai chronologine tvarka, o vėliau pateikiamas bendresnis jo ir Nietzsche's minčių palyginimas.

TIESIOGIAI ĮVARDINTI NIETZSCHE'S VERTINIMAI

Apie tai, kad Vydūnas Nietzsche'ę laikė išvalgiu mąstytoju, mums liudija vienas istoriografinio veikalo „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ (1932) skyrių, kuriame Vydūnas apibūdina vokiečių nuomonę apie save pačius. Čia jis teigia, kad „žodį turėtų tarti tie, kurių balsas sklinda tarsi iš pačios tautos širdies, iš jos garbingųjų atstovų“ (Vydūnas 2001: 126), greta kitų filosofų, rašytojų, istorikų, politikų, teologų bei pedagogų kaip tokį reprezentatyvų autorių pasirenka Nietzsche'ę ir cituoja jo aforizmą: „Goethe's kilnumas ir nepavydumas, tauri atsiskyrėliška Beethoveno rezignacija, Mozarto žavesys ir jausmų grakštumas, tvirtas Haendelio vyriškumas, jo laisvė neperžengiant įstatymų, ramus ir giedras Bacho vidinis gyvenimas, nors tarpais jo neaplenkdavo pasisekimas ir šlovė, – ar tai ne vokiečių ypatumai? Jei ne, tai mažų mažiausiai

jie rodo, ko vokiečiai gali ir turi siekti!“ (ten pat: 143). Tai yra vienas iš veikalo „Žmogiška, pernelyg žmogiška“ aforizmų, kuris, ypač atsižvelgus į jo ironišką pavadinimą „Dorybė – ne vokiečių išradimas“ (Nietzsche 2008: 354), atskleidžia pačiam Nietzsche'ei patinkančias savybes, matyt, imponavusias ir Vydūnui.

Žinoma, su Nietzsche's idėjomis Vydūnas buvo susipažinęs gerokai anksčiau, negu rašė minėtą istorinį veikalą. Pirmą kartą jis mini Nietzsche'ę savo leisto žurnalo „Jaunimas“ 1913 m. liepos mėn. straipsnyje „Mokslas – pavojus“. Kaip ir Nietzsche, jis analizuoja savo amžininkų moralę ir apgailestauja, kad „tūliems todėl yra dora tai, kas paprastai dora laikoma“, jiems svarbiausia tai, „ką žmonės pasakys“ (Vydūnas 1992: 135). Analizuodamas tuos, kurie domisi „doros mokslu“, bet jo nesupranta, autorius prisimena Nietzsche'ę kaip sukėlusį dis-

kusijas europiečių, daugiausia tarp vokiečių, ir trumpai supažindinęs savo skaitytojus su svarbiausiais jo biografijos faktais, atkreipia dėmesį į Nietzsche's kūrinų daugiaprasmiškumą, lėmusį pavojingai iškreiptą jų perskaitymą. Pasak Vydūno, „ne kartą jis pats sako, kad rašas tikrai tiems keliems, kurie nori iškilti iš paprasto žmogaus stovio. Tiejie turi tvirti, net kieti būti, bet prieš save. „Neseki mane – bet save patį, save!“ – tai žodis, kurį jis žmonėms prišaukia. Savo valios žmonės būti turi tiejie, kurie nori žengti aukšty. O tokie žmonės yra tiejie, kurie susivaldyti gali, kurie nenusileidžia prieš joki geismą ir net prieš širdies minkštumą, kuomet tasai tvirtina žmogaus žemumą“ (ten pat: 136). Vydūnas akcentuoja tas vokiečių filosofo mintis, kuriomis kviečiama tapti laisvais savikūrai ir kūrybai, o ne brutaliems geismams, kur nurodoma, kad laisvas galys būti tik tas, kuris yra atsakingas, kuriam svarbiau laisvė kam, o ne nuo ko. Tame pačiame straipsnyje mūsų autorius pateikia ir Nietzsche's teiginį, kurį galime suprasti kaip nuorodą į tai, ką jam reiškė vertybių pervertinimas: „neginčiju, kaip savaime suprantama, kad daug veikimų, kurie vadinami nedorais, turi būti vengiami ir apkariaujami, taipo jau, kad daug jų, kurie dorais laikomi, turi būti daromi ir šelpiami, bet manau vieną ir kitą iš kitokių manymo pamatų negu lig šiol“ (ten pat: 137). Tiesa, Vydūnas čia mato tik skatinimą akelai netikėti autoritetais, o ne naujo vertinimo pagrindo ieškojimą.

Palankų Nietzsche's įvertinimą randame ir Vydūno straipsnyje „Karo maldos“, publikuotame to paties žurnalo 1914 m. spalio mėn. Čia aptariama Die-

vo pagalbos prašymų, kylančių pasaulinio karo baisybių akivaizdoje, vertė. Pasigesdamas stojiškos laikysenos ir ryžto siekti to, kas iš esmės prasminga, autorius svarsto: „gal todėl garsusis Nietzsche ir taip išpeikė dabarties dorą. O mūsų laiko dorinis sustojimas, vietoje net nupuolimas, tvirtina, kad jojo gal yra ir teisybė“ (ten pat: 179). Panašiai kaip Nietzsche, Vydūnas kritikuoja tuos, kurie nepajėgia susigrumti su kūniškais sunkumais, bei ragina suvokti, jog „savo prasmei vykinti gyvenimas žengia su geležiniu tvirtumu savo taku“ (ten pat: 178), tad auginti vidaus gyvybę žmogus turįs bet kokiomis aplinkybėmis.

Karo pabaigoje vokiškai parašytame tekste „Žmogaus sąmonėjimo prieštarinimas“ (1918) mūsų autorius mini Nietzsche's žmogaus, kaip būtybės, norinčios „daugiau valdžios“ (Vydūnas 1994: 41), apibūdinimą. Vydūno nuomone, šis noras reiškia savęs paties paiešką. Panašiai kaip Nietzsche, jis teigia, kad norėdami įsitvirtinti kasdieniame gyvenime daugelis žmonių linksta į malonumus, pasimeta daiktiskume, susitapatina su savo funkcija ir praleidžia galimybę įsitraukti į visos būties kūrybos vyksmą.

Kiek vėlesniame veikale „Tautos gyvata“ (1920) aiškindamas, jog krikščionių tikėjimas regimajam pasauliui nepriešina dvasios ir sielos dimensijos, mūsų mąstytojas užsimena, kad „garsusis vokiečių filosofas Nietzsche, kurs tiek išminties žodžių yra ištaraęs, rodos, visai nenumanė, ką tai reiškia“ (Vydūnas 1990: 304). Mūsų autoriaus nuomone, krikščionybė skatino rūpintis silpnaisiais ne tam, kad jų daugėtų, o tik tam, kad kiekvienas žmogus būtų laisvas.

Garsiausiame savo veikale „Sąmonė“ (1936) Nietzsche's mintims Vydūnas skiria daugiau negu puslapį. Tarp jam priimtinių idėjų randame filosofo nuomonę, kad „Wille zur Macht (valia galybei įgyti)“ (Vydūnas 1990: 461) yra tai, kam žmogus gyvena. Autorius pripažįsta, kad ši Nietzsche's nuomonė užvaldo daugelio žmonių mąstymą ir siūlo neabejoti:

to manytojo nuomonėje yra dalis tiesos. Ką Fr. Nyčė sako apie didingąjį žmoniškumą ir kaip jis reiškiasi, yra, atmetant tūlus tvirtinimus, tam tikru atžvilgiu beveik tai, kas ir mūsų išmanymu daro gyvenimo prasmę. Negalima ginčyti, kad gyvenimo vyksme yra visokių galybės siekimo pažymių (ten pat: 461–462).

Kita vertus, toliau Vydūnas atskleidžia tai, kas jam Nietzsche's idėjose neatrodo priimtina. Jis laikosi gana vienašališkos, bet populiarios jų interpretacijos, pabrėžiančios, kad nyčiškoji valia galybei „skelbiasi tamsiuoju sąmoningumu, gyvūniškumu ir barbariškumu <...>, todėl visi, kurie tą valią garbina, ir tik mąsto, kaip jie galėtų kitus pavergti arba visai sunaikinti“ (ten pat: 462). Autorius

šioje vietoje pakankamai neįvertina Nietzsche's teiginių, kuriuose kalbama apie tai, kad stipriųjų valia galia pirmiausia nukreipta į juos pačius ir juos pačius skatina įveikti savo silpnybes, ir lyg prieštaravimus Nietzsche'į formuluoja mintis, kurios jo filosofijai nėra priešingos. Kaip ir Nietzsche, Vydūnas nurodo, kad žmonijos siekis turėtų būti kūrybinis viešpatavimas, kūrybos klestėjimas. Kūrybai esančios reikalingos visos galios, o didesnė galia turi visa, kas auga ir gyvėja, „kelti ir vesti tauresnin esiman“ (ten pat: 463). Ryškiausias šių autorių skirtumas yra tas, kad kitaip nei Nietzsche, Vydūnas stiprumą suvokia kaip galią globoti, skatinti aukštesnę sąmoningumą, puoselėti žmoniškumą bei dvasingumą. Tenka sutikti, kad Nietzsche nepriimtą rūpesčiui dėl silpnesniojo, tačiau galima pateikti argumentų, jog kitus skirtumus lemia ne tiek pačių koncepcijų turinys, kiek jose vartojamų sąvokų semantinių laukų neatitikimai. Šiuos argumentus išdėstysime antroje dalyje, skirtoje bendresniam mūsų analizuojamų filosofų koncepcijų palyginimui.

VYDŪNO IR NIETZSCHE'S MINČIŲ ANALOGIJOS IR SKIRTUMAI

Žvelgiant į mūsų autorių intencijas, nesunku pastebėti jų panašumų. Nė vienas jų specialiaame kūrinyje neišgrynino savo ontologinių įsitikinimų, nors juos formulavo įvairiomis progomis mąstydami apie savo laiko vakarietiškos kultūros trūkumus ir projektuodami jų įveikos galimybes. Bandydami aprašyti pageidaujamą ateitį ir neišvengiamai susidurdami su argumentų stoka, abu nevengė metaforiškų išraiškų, abu kliovėsi gali-

mybe skaitytoją tiesiog įtikinti. Šis panašumas ryškiai atsiskleidžia 1907–1908 m. žurnale „Šaltinis“ publikuotuose Vydūno teosofinio pobūdžio kūriniuose „Mirtis ir kas toliau“, „Likimo kilmė“ ir ypač straipsnio „Žmonijos kelias“ pabaigoje. Čia autorius, apibūdindamas visumą, tarytum seka nyčiškąją retoriką:

Yra ji be pradžios ir pabaigos. Klausykis kaip ji skamba. Visur jos balsai kyla. Pat iš mažiausios dulkelės, iš menkiausios

lapelio. Iš lapų šlamėjimo, iš miškų gausmo. Iš vilnelių pliaušimo ir iš jūrų griausmo. Iš vėsinančio vakaro vėjelio ir bauginančio audros siautimo. Iš palaimos ašarų ir šypsojimų, iš visų dejavimų ir sopulių. Iš viso skamba jos balsai.

Išgirski juos, žmonija. Ieškoki amžinybės balsų ir prasčiausiame gyvenime! Tuomet jie vis aiškiau suskambės. Vis daugiau dings, kas nepritaria. Vis daugiau jie viršų palaikys. Sukils kaip rytmečio harmonijos. Neapsakomi tie balsai! Amžinybės rytmetys! Auštant skamba (Vydūnas 1991: 121–122).

Minėtus straipsnius su Nietzsche's pasaulėžiūra sieja ir Vydūno užuominos apie gyvybišką esaties prigimtį: „visas augimas <...> yra iš dalies geismingųjų jėgų apsireiškimas“ (ten pat: 161); mintys apie žmogaus gyvenimą, kaip besikartojantį gyvybės ir mirties ratą, ir žmogaus likimą kaip jo paties uždavinį“ (ten pat: 90).

Abiejų autorių tikrovės aprašymuose esama pastangų išvengti dualizmo. Žinoma, Vydūno negalime laikyti nuosekliu monistu, bet keliose „Sąmonės“ vietose jis rašo apie medžiagiškos dalelės egzistavimą kaip jėgų vyksmą ir sąmonę, kuri „yra tarsi į vieną vieneta, į vieną savybę susiplakusi“ (Vydūnas 1990: 540). Nyčiskąjį būties apibūdinimą primena mūsų autoriaus teiginys jo vokiškai parašytame tekste „Žmogaus sąmonėjimo prieštaringumas“ (apie 1918 m.), kur jis sako, jog „būtis yra milžiniška jūra su nesuskaičiuojamų būsenų svyravimais“ (Vydūnas 1994: 41). Jo koncepcijos panašumas į Nietzsche's filosofiją yra ir tas, kad paskutiniu gyvenimo laikotarpiu sukurtame rankraštyje „Žmogiškumo sukrikimas“ (nedatuotas, apie 1950 m.)

autorius nepritaria tiems, kurie griežtai atskiria kūno ir dvasios pasaulius¹. Maštytojas siūlo suvokti, kad juose pamažu skleidžiasi gyvybės pradas, pasak jo paties, „daiktiškumas prisunkiamas gyvumu <...>, gyvumas yra laipsniuotas, kad jis pagaliau yra dvasiškumas, yra sąmonė su jos šviesa“ (ten pat: 377). Aukštesnės gyvybės pradas reiškiasi per kūnišką organizmų gyvenimą, o žmoguje atsiranda patys aukščiausi jo laipsniai, vienas jų yra „nuotaikos gyvumas“, jį viršija „protavimo gyvumas“, kuris yra „veikiausias, bet nušviečiamas žmogiškos esmės, būtent jo sąmonės“ (ten pat). Prie vydūniškosios žmogaus sampratos mes dar sugrįšime, o dabar pažymėsime dar vieną jo monistiškai skambantį teiginį, kad prarajos tarp sąmoningumo ir nesąmoningumo nėra, nes „daiktų ir esybių pasaulis susidaro iš laipsniuoto sąmoningumo ir nesąmoningumo susitikimo“ (Vydūnas 1990: 385).

Akivaizdus lyginamų autorių skirtumas glūdi jų santykiyje su religijomis, nors, pasak tyrinėtojų, ieškodami išeičių iš esamos kultūros padėties, ir Nietzsche, ir Vydūnas susidomi induizmo tradicija (Bagdonavičius 1987: 94–96, 104–105, Tamošaitis 1998: 173, 189–196). Tačiau Nietzsche's vienaprasmiškai sekularioje koncepcijoje rytietiškus motyvus galima išvelgti tik ontologijos lygmenyje, o Vydūnas Vedantos mokymą taiko savo atvirai teologinio pobūdžio tekstuose. Kita vertus, atsižvelgdami į mūsų autoriaus mintis apie įvairius religinius mokymus, turime pritarti nuomonei, kad jis „stojasi visų organizuotos religijos bendruomenių nuošalin“ (Arnašius 1994: 34). Vydūnas niekada radikalčiai nekritikuoja

krikščionybės, bet negalime nepripažinti, kad vis akcentuodamas šviesiąją jos pusę, kartu jis mato, jog ši religija „dėl jos vélesnių skleidėjų paviršutiniško jos traktavimo bei sudogminimo, iškėlimo virš kitų tikėjimų, neišvengusi paklydimų ir nuosmukių“ (Bagdonavičius, Martišiūtė-Linartienė 2017: 485).

Mūsų autorių požiūriai į pasaulio pažinimo galimybes yra gana skirtingi. Nietzsche teigia, jog visos „tiesos“ yra perspektyvios, Vydūnas tiki, kad žmonija artėja prie tikrojo tikrovės pažinimo, tačiau abu mąstytojai pripažįsta, kad naujųjų ir naujausiųjų amžių mokslo nepakanka visavertei kultūrai. Abu autoriai pasisako už kūrybingumą, abu vertina meną kaip menininko pastangą nežmogišką tikrovę „užvaldyti tvinstančia galia, tarsi pralenkti gamtos veikimą“ (Vydūnas 1990: 469) ir pripažįsta, kad meno veikalas turi būti savaime tikslas, kad „netinka todėl meno veikalui būti doros tarnu“ (ten pat: 471). Net ir Vydūnas nurodo, kad tendencingi kūriniai yra peiktini, bet vis dėlto tai turėtume suprasti tik kaip primityvios meno kaip moralizavimo priemonės kūrybos kritiką. Kitaip nei Nietzsche, mūsų autorius svarbiausiu meniškumo kriterijumi laiko kūrinio galią reikšti tai, kas kilnu ir tauru.

Kaip ir Nietzsche, mąstytojas pritaria, kad egzistuoja skirtingų rūšių moralės, kai gindamas savąją pabrėžia, jog „turima galvoje ne miesčionių ir senmergių etika“ (Vydūnas 1994: 46) bei kritiškai vertina nuostatas, kurių laikosi „tariamasis kultūriškasis žmogus“ (Vydūnas 1991: 173). Analogiškai Nietzsche's kūrybos iš pertekliaus idėjai jis pabrėžia, kad didieji žmonės nebegali ko nors geisti, savin-

tis, priešingai, jų drąsusis veiklumas juos skatina ką nors teikti (Vydūnas 1990: 499). Nyčiskasis motyvas nuskamba jo vokiškame mašinraštyje „Didysis dabarties žmonijos patirties klausimas kosmišku požiūriu“ (1945), kur žmogus laikomas „jėga, kuri darbuojasi jėgų jūroje ir veržiasi nuolat didėti. Tad ji taip pat yra ir veikimas, bet galiausiai dar ir vyksmas“ (Vydūnas 1994: 117), ir tvirtinama, jog „žmogaus esybė dalyvauja įvairiausių jėgų žaidime ir stengiasi tame žaidime laimėti“ (ten pat: 118). Jau cituotame veikalė „Sąmonė“ autorius teigia, jog „svyravimas bei griuvimas nepadaro žmogui visiško nuostolio, jeigu žmogus tik neatsisako nuo savo teisės išspręsti klausimą, atverti dalyką, jį nulemti. Kuo nuoširdžiau ir primygtinai jis taip elgiasi, tuo daugiau stiprėja jo galia“ (Vydūnas 1990: 418), tokiu būdu, kaip ir Nietzsche, įvertindamas teigiamą grėsmingų aplinkybių įtaką žmogaus stiprėjimui².

Baigdami aptarti autorių požiūrio į žmogų panašumus, negalime ignoruoti nyčiskosios, atrodytų, Vydūnui priešingos, antžmogio teorijos santykio su jo idėjomis. Nors pirmieji Nietzsche's ir Vydūno mąstymo žingsniai, siekiantys suprasti ir kritiškai įvertinti savo laiko pasaulį, yra gana panašūs, bet siūlydami pageidautinus jo pokyčius, jie kuria skirtingomis sąvokomis paremtas vizijas. Nietzsche's tekstuose galima rasti įvairių, netgi biologizuotų antžmogio apibūdinimų, bet aiškiausia ir svarbiausia antžmogio apibrėžtis yra ta, kad jis ateityje pakeis daugybę trūkumų turintį žmogų. Kritiškai apie dabartinį žmogų mąsto ir Vydūnas, teigdamas, kad žmogiškumo ženklai jame „paprastai tiktai

kaip silpni diegai iš gyvuliškumo tekyla“ (Vydūnas 1992: 135) ir tokiu būdu savo nubrėžtoje sąmoningumo skalėje jam skirdamas neaukštai virš gyvūnų išskylančią vietą. Tikrąją savo siekiamybę jis įvardija kaip „septintojo gyvenimo bėgio“ žmoniją (Vydūnas 1991: 119–120), kuri pasižymėsianti ne vien nuotaikos ir protavimo gyvumu, sąmone bei savimone, bet ir, mūsų nuomone, filosofijos kalba nepaaiškintu Vienovėje dalyvaujančiu aukščiausiuoju sąmoningumu (Vydūnas 1994: 378). Galbūt tai būseną, kai, anot autoriaus, dieviškumas su žmo-

giškumu sutampa, ji priklausanti nuo jėgos, visą žemiškumą keičiančios dvasiškumu ir mus apdovanojančios „nepalaužiama valia priėti Slėpinį, kurs laukia žmogaus anapus erdvės ir laiko“ (Vydūnas 1990: 518–519). Akivaizdu, kad kitaip nei antžmogio atveju, virš dabartinių žmonių į Vienovę iškilsianti „septintosios bangos“ žmonija įtvirtins tikrąjį žmoniškumą, rūpinsis visais ne menkiau negu savimi. Tai yra labai svarbus skirtumas, bet kitais aspektais ir Nietzsche's, ir Vydūno prognozės dėl žmonijos išlieka panašiai mįslingos.

IŠVADOS

Lyginant Nietzsche's ir Vydūno mintis išryškėja glaudus Vydūno teorijos sąryšis su vadinamąja gyvenimo filosofija. Yra Vydūno kūrinių, pasižyminčių bandymais rasti ir paaiškinti iki dualistinės perskyros egzistuojančią tikrovės plotmę. Žinoma, šie Vydūno bandymai nėra nuoseklūs ir jo teorijoje susipina skirtin-

gų ontologijų ir net teologijų motyvai. Apskritai lygintų filosofijų panašumai remiasi vydūniškosiomis būtino gyvenimo teigimo ir visų kūrybinių galių prasmingumo nuostatomis, kurios sąlygoja visada teigiamą aktyvumo, stiprybės, ryžto įveikti kliūtis ir net iškilti virš savo žmogiškai ribotų galimybių įvertinimą.

Literatūra

- Aleksandravičius Vygasdas. 2018. Vydūno „saužmogus“ ir Jean-Jacques Rousseau imitacijos kritika. Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būtį Vydūno keliu. 20-oji Vydūno tarptautinė mokslinė konferencija: konferencijos medžiaga: 139. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Arnašius Helmutas. 1993. Vydūno pietistinės šaknys. *Vydūnas lietuvių kultūroje: straipsnių rinkinys*: 32–39. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.
- Bagdonavičius Vacys. 1987. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*. Vilnius: Mintis.
- Bagdonavičius Vacys. 2001. *Sugrįžti prie Vydūno: straipsniai, esė, pokalbiai*. Vilnius: Kultūra.
- Bagdonavičius Vaclovas, Martišiūtė-Linartienė Aušra. 2017. *Vydūnas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

- Kiauka Tomas. 2016. Savas – svetimas Vydūnas: šiuolaikinės recepcijos ypatumai kultūrinės atminties kontekste. *Res humanitariae* XIX: 97–119.
- Kiauka Tomas. 2017. Vydūnas, Rytai ir krikščionybė: pastabos apie Vydūno religinės tapatybės formavimosi bei raiškos ypatumus. *Res humanitariae* XXI: 106–125.
- Nietzsche Friedrich. 2008. *Žmogiška, pernelyg žmogiška: knyga laisviems protams*. Vilnius: Alma littera.
- Stančienė Dalia Marija. 2018. „Valia gyventi“: Vydūnas, Schopenhaueris, Nietzsche. Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būtį Vydūno keliu. 20-oji Vydūno tarptautinė mokslinė konferencija: konferencijos medžiaga: 141. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Stančienė Dalia Marija. 2019. Vokiškojo idealizmo ir Rytų filosofijos recepcija Vydūno sąmonės

- filosofijoje. *Logos* 98: 45–55. <<https://doi.org/10.24101/logos.2019.05>> [žiūrėta: 2020 02 05]
- Vabalaitė Rūta Marija. 2013. Friedricho Nietzsche's filosofijos recepcija ikikarinėje Lietuvoje. *Logos* 75: 6–12.
- Vabalaitė Rūta Marija. 2015. Nietzsche's filosofijos recepcija paskutiniųjų prieškario ir karo metų Lietuvoje. *Logos* 83: 13–19.
- Vabalaitė Rūta Marija. 2018. Romantizmo filosofijos bruožai Vydūno kūryboje. *Į sveiką gyvenseną ir skaidrią būtį Vydūno keliu. 20-oji Vydūno tarptautinė mokslinė konferencija: konferencijos medžiaga: 135*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Vydūnas. 1990. *Raštai*, t. 1. Vilnius: Mintis.
- Vydūnas. 1991. *Raštai*, t. 2. Vilnius: Mintis.
- Vydūnas. 1992. *Raštai*, t. 3. Vilnius: Mintis.
- Vydūnas. 1994. *Raštai*, t. 4. Vilnius: Mintis.
- Vydūnas. 2001. *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*. Vilnius: Vaga.
- Vyšniauskas Gintautas. 2018. Vydūnas ir antinatalizmas. *Logos* 95: 114–118. <<https://doi.org/10.24101/logos.2018.31>> [žiūrėta: 2020 02 07]

Nuorodos

- ¹ Tik iš dalies galime pritarti neseniai žurnale „Logos“ publikuoto straipsnio „Vydūnas ir antinatalizmas“ teiginiui, kad Vydūnas atskiria sielą ir kūną (Vyšniauskas 2018: 117). Neabejotina, jog straipsnyje nurodomoje kūrinio „Sąmonė“ vietoje Vydūnas sielą paskelbia visiškai savarankišku pradū, tačiau atsižvelgiant į platesnį Vydūno veikalų kontekstą, galima išvelgti ir jo pastangas šio dualizmo išvengti.
- ² Jau ne kartą minėtas tyrinėtojas panašią mintį formuluoja net radikaliau ir tvirtina, jog Vydūnas neneigias prievartos momento žmogui tobulėjant ir pirmiausia ją matęs „pačiame būties vyksme, t. y. jis tepripažįstas jai ontologinį nulemtumą“ (Bagdonavičius 2001: 79–80).